

Філімонов Сергій Павлович

(Ялта, Україна)

АНАЛІЗ ПОНЯТЬ «ДОЗВІЛЛЯ», В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті розглядається поняття «дозвілля» в сучасній українській і зарубіжній науковій літературі. Аналізуються моделі дозвілля в системі вільного часу життєдіяльності людини.

Ключові слова: дозвілля, вільний час, модель і концепція дозвілля, культура дозвілля, дозвіллева діяльність.

В статье рассматривается понятие «досуг» в современной украинской и зарубежной научной литературе. Анализируются модели досуга в системе свободного времени жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: досуг, свободное время, модель и концепция досуга, культура досуга, досуговая деятельность.

The article discusses the concept of “leisure” in modern Ukrainian and foreign literature. The model of leisure time in the free human life has been analyzed.

Keywords: leisure, free time, the model and the concept of leisure and culture of leisure, leisure activity.

Постановка проблеми. Дозвілля є одним з важливих засобів формування особистості людини. В умовах вільного часу найбільш сприятливо відбуваються рекреаційно-відновлювальні процеси, що знімають інтенсивні фізичні та психічні навантаження. Використання вільного часу є своєрідним індикатором культури, кола духовних потреб та інтересів конкретної особистості або окремої соціальної групи.

Основні передумови, що сприяють збільшенню ролі дозвілля в соціалізації особистості, можна назвати кризові прояви в основних інститутах соціалізації - сім'ї та освіти; негативні прояви соціально-економічної сфери суспільства, що обумовлюють труднощі реалізації в трудовій сфері; збільшення різноманітності видів діяльності на дозвіллі. Протягом останніх років ведеться активна дослідницька діяльність в цій області. Найбільш досліджуваної складової цього питання так само є проблеми дозвілля.

Аналіз вивченості проблеми. До проблеми дозвілля та соціально-культурної діяльності звертаються закордонні педагоги, психологи, соціологи серед них: Є.І. Григор'єва, Н.І. Долженкова, Ж. Дюмазедьє, Т.Г. Кисельова, Ю.Д. Красильников, М. Ярошенко (основи соціально-культурної діяльності), Дж. Брайтбілл, Дж. Годбі, Т. Гудів Дж. Келлі, С. Паркер, Дж. Шиверс (вільний час і характеристика дозвілля), В.Г. Байкова, Д. Фрідман (вільний час і всебічний розвиток особистості), Б.А. Титов, Г.І. Фролова (соціалізація дітей у сфері дозвілля), Ю.А. Стрільців (спілкування у сфері вільного часу), В. Алеман, Р. Вайдел, Х. Дюрст, Г.Н. Новікова, В.Є. Новаторів, Р. Попп, І. Штудеманн (організація дозвілля), Ф.С. Махов (підліток і вільний час) Л.В. Куцакова (літнє дозвілля з дітьми), А.Д. Жарков, В.М. Чижиков (технологічні аспекти культурно-дозвільної діяльності) і т.д..

В українській педагогіці успішно розроблялася теорія дозвілля (В.І. Бочелюк, В.В. Бочелюк, А.І. Вишняк, Г.Н. Загадарчук, І.В. Корсун, В.М. Піча, М.М. Поплавський, С.В. Савченко); теорія гри (В.П. Зінченко, В.А. Кратінова, Н.В. Кудикіна, Е.Б. Моргунов, А.П. Обертинська) організація проведення дозвілля (О.Д. Ісайкіна, С.Ю. Пащенко, Л. Устименко).

Мета статті - на основі узагальнюючого аналізу розглянути поняття «дозвілля» в українській та зарубіжній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Слово «дозвілля» в російській мові вживалося вже в XV столітті. Одними з перших значень давньослов'янського дієслова «доганятиме», «досягнуть» були: те, що можна дістати, досягнуть

рукою; те, що досягнуто; досягнення, здатність, можливість, вміння, спритність, майстерність. «Досужість» є досягнення чогось, на що потрібен певний працю і час. Отже, дозвілля осмислювався як час, коли можна чогось досягнути [11: 52.]

На початку XVII століття, москвичі мали такий звичай, як піти «потолпіться» близько Яузських воріт. Яузські ворота навколо були заощені так званими «сугамі», тобто затесався плоскими колодами. Звідси й з'явилося поняття пройтися «до суг». Народ приходив на площу подивитися на виконання вироків про повішення [10].

У сучасних енциклопедіях і довідкових виданнях найчастіше дозвілля і вільний час трактуються як взаємозамінні одне одного поняття, зрівнюються між собою. Цієї точки зору дотримуємося і ми в контексті цього дослідження, приймаючи, що найбільш прийнятним з зустрічаються в сучасних наукових публікаціях визначень дозвілля є визначення його, як частини внеробочого часу (в межах доби, тижня, року), що залишається у людини (групи, суспільства) за вирахуванням різного роду непорушних, необхідних витрат.

До середини XX століття в зарубіжній і радянській науці були виділені три позиції визначення дозвілля. Згідно з першою, час дорослої людини ділиться на «робочий час» і «не робочий час», в рамках якої дозвілля та позаробочий час розглядаються як одне і теж. Суть другої позиції становило ототожнення понять «дозвілля» і «вільний час». В рамках третьої позиції дозвілля кваліфікувався в якості частини вільного часу, де з останнього виключалися все більш менш серйозні заняття, пов'язані з розвитком особистості, і дозвілля зводився до відпочинку та розвагам [13: 6].

З точки зору Л.І. Михайлової дозвілля є сукупністю занять, що виконують функцію відновлення фізичних і психічних сил людини. Він включає в себе заняття, пов'язані зі споживанням культурних цінностей, а також заняття, пов'язані з відпочинком і розвагою, випадкові заняття без цілей, бажань і потреб [12: 201].

В.І. Добреньков говорить про дозвілля, як про частину вільного часу (він є частиною внерабочого часу), яким людина розпоряджається на свій розсуд. Дозвілля входить як складова частина в категорію «вільний час», яке, в свою чергу, виступає частиною позавиробничого часу. Останнє включає: час на домашня праця і самообслуговування, час на сон та їжу, час на пересування до місця роботи і назад, вільний час, що витрачається на навчання, виховання, громадську діяльність. Дозвілля - це діяльність заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення або досягнення інших цілей за власним вибором, а не з причини матеріальної необхідності. Дозвілля - це діяльність, якою люди займаються просто тому, що вона їм подобається [3: 37].

Г.Є. Зборовський погоджується з думкою В.І. Добренькова кажучи про дозвілля як про сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби людини, перш за все відновлюючого характеру. Дозвілля є специфічно соціальний спосіб його регенерації. Більш піднесена діяльність - це ті заняття у вільний час, за допомогою яких людина розвиває і реалізує свій творчо-творчий потенціал, найбільш ефективно удосконалює себе як особистість, бере участь (за межами непорушних видів тимчасових витрат) у виробництві матеріальних і духовних цінностей [7: 57].

Фундаментальні дослідження феномена дозвілля Е.В. Соколовим визначають його як двуєдінство вільної і самоцінної діяльності, де процес занять приваблює його результату. Як всякий динамічний, соціально-історично детермінований феномен, дозвілля потребує постійної корекції його аксіологічних рівнів, а відповідний термін - в семантичній нюансировке. А.Д. Жарков вказує на дозвілля в системі різних видів нерегламентованої діяльності, що забезпечують відпочинок, при якій споживання цінностей духовної культури [5: 70].

У сучасних енциклопедіях і довідкових виданнях найчастіше дозвілля і вільний час трактуються як взаємозамінні одне одного поняття. Цієї точки

зору дотримуємося і ми в контексті статті, приймаючи, що найбільш прийнятним з зустрічаються в сучасних наукових публікаціях визначень дозвілля є визначення його, як сукупність видів діяльності частини внеробочого часу (в межах доби, тижня, року), що залишається у людини (групи, суспільства) за вирахуванням різного роду непорушних, необхідних витрат.

Дозвілля являє собою сукупність різних видів діяльності, якими індивід займається за власною волею: відпочинок, розваги, підвищення майстерності, освіта, участь у житті суспільства. Таким чином, дозвілля - це діяльність, окреслена певним періодом часу [2: 3]. При цьому єдність дозвіллевого часу і дозвіллевої діяльності взаємоопределяють один одного і спрямовані на саморозвиток особистості, її самоорганізацію, самореалізацію [8: 184].

Як бачимо, поняття «дозвілля» і «вільний час» з точки зору окремих авторів взаємозамінні. Багато хто прагне використовувати свій вільний час переважно з рекреаційно-дозвіллевою метою. Потреба людини у відпочинку - наслідок психологічного, фізичного, а також духовного стомлення. Відпочинок припускає здійснення людиною однієї з фундаментальних своїх потреб в релаксації, розслаблення, в перемиканні зусиль і уваги з одного предмета на інший. Таким чином, «потребу людини відпочити обумовлена в першу чергу біологічною природою людського організму, його фізіологією. А так само різного роду психологічними і соціальними перевантаженнями. Відпочинок може бути реалізований через активні досягав форми, що пов'язано з актуалізацією соціальних і культурних ресурсів людини, особливо, якщо дозвілля людини насичений творчими елементами» [1: 8-9].

Досуговая сфера, будучи однією з домінуючих в житті дітей, відіграє важливу роль у формуванні особистості дитини і робить вирішальний вплив на розвиток її потенціалу. Культурно-розвивальна значимість дозвільної діяльності полягає в її впливі на розвиток творчих задатків і здібностей дитини. В умовах дозвілля відбувається активне формування у дитини духовно-культурних цінностей, забезпечується спадкоємність поколінь,

передача традицій, а так само стимулювання і розвиток творчості. Як показує соціальна практика, дозвілля при відносно низькій культурі його використання (стихійність протікання, споживацьке ставлення, престижно-конформістська мотивація та ін) не приносить очікуваного відновлення втрачених сил, духовно-культурного та фізичного розвитку, розквіту творчих сил.

В даний час відбувається істотна переоцінка значення дозвілля як соціально-культурної категорії в житті суспільства. Виконував протягом багатьох років роль придатка виробничої сфери дозвілля стає все більш широкою сферою соціально-культурної діяльності, де відбувається самореалізація творчого та духовного потенціалу суспільства [9: 31].

У сучасній науковій літературі зустрічається досить багато різноманітних типологій сучасного дозвілля: поділ дозвілля на діяльний і бездіяльний; рекреаційний і розвиваючий; щоденний, щотижневий, святковий, відпускнуї; домашній та внемашній; індивідуально-організований і колективно-організований.

У структурі дозвілля можна виділити наступні елементи: а) суспільно регульовану частину, куди відносяться колективна творчість, навчання, заняття фізкультурою і спортом, культурне споживання, розвага і відпочинок, б) особисто регульовану - індивідуальна творчість, самоосвіта, індивідуальне культурне споживання, фізкультура і спорт, аматорський працю, виховання дітей, товариські, дружні зустрічі, різні види розваг, пасивний відпочинок, заняття в неформальних об'єднаннях. Отже, поняття дозвілля неминуче пов'язане з поняттям культури вільного часу, або культури дозвілля.

- Слід виділити специфічні ознаки дозвілля, пріоритетними серед яких є:
- Свобода вибору дозвіллевой діяльності, свобода від обов'язків;
 - Добровільна участь у дозвільній діяльності;
 - Бажання отримати радість та задоволення;
 - Самодостатність і самоцінність;

- Компенсаційні дозвілля [6].

Варто так само відзначити і зарубіжні теоретичні концепції щодо трактування дозвілля. Аналіз його основних підходів свідчить, що дозвілля розглядали як вид діяльності; як складову часового простору (кількісна концепція), як психологічний стан, емоційне сприйняття дійсності; як ознака цілісного способу життя, як природну потребу людини, можливість самореалізації і мотив для трудової діяльності, як час для антисоціальних цілей і марного проведення часу та ін

У концепціях постіндустріального суспільства, як зазначає французький вчений Ж. Дюмазедьє, «всебічний розвиток особистості можливо тільки в «цивілізації дозвілля», головною метою якого автор вважає культурний розвиток людини. Тому, на його думку, є помилкою ототожнювати культурний і суспільний розвиток, оскільки останній зводиться до зменшення економічної і культурної нерівності, а також до зміцнення співробітництва між окремими людьми, групами, категоріями населення, незалежно від їхнього суспільного благополуччя [4: 57].

Прихильник французької школи досліджень дозвілля Ж. Фрідман акцентує увагу на значущості дозвілля для майбутнього, проблемі «постіндустріальної цивілізації», двоїстий характер дозвілля і розглядає його як «сферу вільного часу, активне дозвілля» і в той же час відзначає психологічному аспекті, що у позаробочий час людина більше схильний психічній втомі а не фізичної. Ці ознаки віддаляють людини від розвиваючого дозвілля, спрямованого на підвищення культурного рівня та підсилюють духовну нерівноваженість, напруга між роботою та існуванням поза її [14: 151].

З метою розкриття теорії дозвілля та вивчення його предметного змісту американська школа досліджень (Дж. Брайтбілл, С. Паркер, Дж. Келлі, Дж. Шиверс та ін), зокрема М. Каплан зауважив, що дозвілля не можна ототожнювати з вільним часом або зводити в перелік різних видів діяльності, спрямованих на відновлення сил людини, а необхідно розуміти як

центрального елемента культури, який має глибокі зв'язки з іншими сферами життя (працею, сім'єю) [16: 22].

Важливу роль у розробці теорій і концепцій дозвільної діяльності підрастаючого покоління відіграли ідеї і теоретичні положення праць Дж. Шиверс, який розглядає дозвілля як природну потребу людини, можливість самореалізації і мотив для трудової діяльності, і як час для антисоціальних цілей і марного проведення часу з точки зору структурування дозвілля і наповнення його культурним змістом [17]. Автор вважає сучасний дозвілля часом відпочинку, відновлення сил, отримання задоволення і радості.

Класичним представником концепції дозвілля як складової вільного часу є вчені Дж. Годбі і Т. Гудів. Дослідники вважають дозвілля певним видом діяльності і розділяють на серйозне і несерйозне (звичайне). Серйозне дозвілля - це заняття любителів або учасників громадської (само) діяльності, які захоплюють людину численними можливостями і властивою їм комплексністю [15]. На відміну від звичайного дозвілля в процесі серйозного дозвілля людина набуває спеціальні навички, отримує задоволення і можливість самореалізації. Серед основних ознак серйозного дозвілля вчені виділили наступні: потреба продовжувати певний досуговий заняття; можливість зафіксувати свої вміння та навички у суспільному житті; наявність духовних і матеріальних переваг (самореалізація, духовне збагачення, підвищення самооцінки, позбавлення комплексів); унікальність духу, створення групового соціального світу на основі спільних інтересів і, як наслідок, приналежність до певного колективу (спільноти). Несерйозне дозвілля є антиподом серйозному. На думку вчених, дозвілля як складова вільного часу є певним видом діяльності, при цьому суб'єкт може досягати власні досягав мети [15].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши поняття «дозвілля» в науковій літературі можна прийти до висновку, що українські та західні вчені, приходячи до єдиної думки, відзначають, що на сучасному етапі

поняття дозвілля нерозривно пов'язане з вільним часом. При цьому, якщо запропонована західними вченими модель дозвілля передбачає активну, а не пасивну досугову діяльність, яка полягає у позбавленні людини зайвої енергії засобами дозвілля, емоційного розвантаження, задоволенні імпульсів і інстинктів людини, її потреб у самореалізації та самовираженні, то українських і російських дослідженнях основна концепція базується на вихованні, формуванні інтересів і духовних потреб, а так само гармонійного розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аванесова, Г.А. Культурно-досуговая деятельность. Теория и практика организации : учеб. пособие для студентов вузов / Г.А. Аванесова. - М. : Аспект Пресс, 2006. — 236 с.
2. Бочелюк В.Й., Бочелюк В.В. Дозвіллезнавство : [Навчальний посібник]. / В.Й. Бочешлюк, В.В. Бочелюк – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208.
3. Добренъков В.И. Социология: в 3-х томах: словарь по книге / В.И. Добренъков, А.И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 520 с.
4. Дюмазедье Ж. Планирование досуга и культурное развитие / Ж. Дюмазедье // Образование взрослых и досуг в современной Европе. – Прага: Обрис, 1966. – С. 57
5. Жарков А.Д. Теория и технология культурно-досуговой деятельности: [Учебник для студентов вузов культуры и искусств]. / А.Д. Жарков – М.: Издательский Дом МГУКИ, 2007. – 480 с.
6. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. [Навчальний посібник для ВНЗ]. / Л.М. Завацька – К.: Видавничий Дім “Слово”, 2008. – 240 с.
7. Зборовский Г.Е. Социология досуга и социология культуры: поиск взаимосвязи / Г.Е. Зборовский – М. : 2006. – 315 с.
8. Исаева И.Ю. Досуговая педагогика : [учеб. пособие] / И.Ю. Исаева. – М.: Флинта: НОУ ВПО «МПСИ», 2010. – 200 с.

9. Киселева Т.Г., Красильников Ю.Д. Основы социально-культурной деятельности: [Учебное пособие]. / Т. Г. Киселева, Ю. Д. Красильников – М. МГИК 1993 164 с.
1. Краткая история цинизма. [Эссе и рецензии от Александра Невзорова]. / Невзоров А. – СПб: Невзоров От Эколь, М.: АСТ, Астрель, Владимир: ВКТ, 2010. – 319 с.
2. Культурно-досуговая деятельность: Учебник / Под ред. акад. РАЕН А.Д. Жаркова и профессора В.М. Чижикова. – МЛ: МГУК, 1998. – 464 с.
3. Михайлова Л.И. Социология культуры: Учебное пособие – М. : Гранд-Фаир, 2005. - 232с.
4. Стрельцов Ю.А. Культурология досуга: учебное пособие. / Ю.А. Стрельцов – Изд. 2-е – М. : МГУКИ, 2003. – 296 с.
5. Friedmann G. Le travail en miettes. [Nouv. édit. rev. et augm]. / G. Friedmann. – Paris, Gallimard. 1964. 384 p.
6. Goodale T., Godbey G. The Evolution of Leisure: Historical and Philosophical Perspectives / Thomas Goodale; Geoffrey Godbey – Venture Pub, 1988 – 291 p.
7. Kaplan M. Leisure: theory and policy / M. Kaplan – N. Y., 1975. 444 p.
8. Shivers J.S. Leisure and recreation concepts: a critical analysis / J.S. Shivers. – Boston, 1981. – 216 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Філімонов Сергій Павлович - старший викладач, РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), Евпаторійський інститут соціальних наук.